

HISTORY AND THEORY OF LAW AND STATE

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-372-9-1>

LEGAL BAIL OF THE PROCESSES OF PATRIOTIC EDUCATION IN SOVIET UKRAINE IN THE 1920S AND 1930S

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСІВ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ В РАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ В 1920–1930-Х РОКАХ

Aleksandrov M. Ye.

*Candidate of Juridical Sciences,
Senior Researcher,
Leading Researcher,
State Research Institute of the Ministry
of Internal Affairs of Ukraine
Kyiv, Ukraine*

Александров М. Є.

*кандидат юридичних наук,
старший дослідник,
провідний науковий співробітник,
Державний науково-дослідний
інститут Міністерства внутрішніх
справ України
м. Київ, Україна*

Один із напрямів досягнення мети Стратегії національно-патріотичного виховання – вдосконалення нормативно-правової бази стосовно національно-патріотичного виховання [1]. З метою виконання зазначеного заходу доцільно дослідити історію правового забезпечення процесів національно-патріотичного виховання. Серед періодів історії України з розвиненим процесом правового забезпечення виховних заходів, зокрема заходів патріотичного виховання, виділяється період 20–30-х років ХХ ст. на території Радянської України (далі за текстом – УСРР).

Цей період в історії держави є неоднозначним і в ідеологічному контексті характеризується процесами як українізації (1923–1933), так і утвердження настанов системи тотальної радянської пропаганди (від 1933 року і до початку радянсько-німецької війни). Відповідно до ідеологічних настанов затверджувались і нові нормативно-правові акти, які регулювали процеси виховання, зокрема патріотичного.

Зазначимо, що у 1920-х рр. патріотизм в Радянському Союзі (далі – СРСР) вважався «найбільш реакційною ідеологією, завданням якої є обґрунтування імперіалістичної завойовницької політики й придушення класової свідомості пролетаріату». Разом із тим, для зміцнення радянської влади на території «національних» республік (зокрема й на

території УСРР) більшовицька партія на початку 1920-х рр. пішла на політику «коренізації» (на території УСРР цей процес, відповідно, отримав назву «українізація»).

Серед пунктів більшовицьких резолюцій, були, з-поміж інших, такі вимоги до практичної реалізації політики «коренізації»: 1) органи національних республік та областей мають будуватися переважно з людей місцевих, які знають мову, побут та звичаї відповідних народів; 2) мають бути видані спеціальні закони, що забезпечують вживання рідної мови у всіх державних органах і всіх установах, що забезпечують місцеве національне населення і національні меншини, а також закони, що переслідують і карають «з усією революційною суворістю» всіх порушників національних прав і особливо прав національних меншин.

У квітні 1923 року на VII партійній конференції Комуністичної партії (більшовиків) України Народному комісаріату освіти УСРР було доручено розробити план розвитку української радянської культури, українізації державного і господарського апарату [2, с. 95]. Саме у сфері освіти в УСРР у 1923–1933 рр. були видана найбільша кількість нормативно-правових актів щодо впровадження української мови на усіх рівнях освіти, створення україномовних гуртків тощо [3]. Серед таких актів можна відзначити Декрети Ради народних комісарів УСРР: «Про заходи щодо українізації навчально-виховних та культурно-освітніх закладів», «Про запровадження викладання українською мовою у школах сільськогосподарській вертикалі», «Про запровадження викладання українською мовою з педагогічної вертикалі», «Про хід українізації навчальних закладів» тощо. Попри те, що мова йшла, переважно, про перехід на навчання українською мовою, діяльність Народного комісаріату освіти та уряду УСРР в цілому сприяла піднесенню патріотичних настроїв серед українського населення, переважно серед інтелігенції. Втім, наприкінці 1920-х років в умовах наростання конфронтації з «капіталістичними» країнами, труднощів у впровадженні суспільно-політичних й економічних заходів більшовицького уряду (індустріалізація, колективізація) прояви «національного патріотизму» почали вважатися проявами націоналізму, що спричинило, врешті-решт, згорання політики українізації.

Починаючи з середини 1930-х років у рамках радянської офіційної пропаганди цілеспрямовано насаджувалась ідея державного патріотизму у поєднанні з ідеями дружби народів, пролетарського інтернаціоналізму. З метою організації ефективного функціонування пропагандистської машини більшовицька партія приймає ряд постанов про реорганізацію культурного життя країни. Наприклад, 23 квітня 1932 року було

прийнято постанову партії та уряду «Про перебудову літературно-художніх організацій», якою передбачається «об'єднати всіх письменників, що підтримують платформу Радянської влади, у єдиний союз радянських письменників з комуністичною фракцією у ньому», а також «провести аналогічну зміну по лінії інших видів мистецтва». Правове регулювання культурного життя й творчості в СРСР в 1930-х роках ознаменувало поступовий перехід від класово-революційної парадигми до парадигми державно-патріотичної. Таким чином, одним із шляхів правового забезпечення патріотичного виховання в зазначений період було створення за вказівкою партії мистецьких спілок, які діяли в чітко визначеній ідеологічній парадигмі.

Важливою подією в житті СРСР 1930-х років стало прийняття нової Конституції СРСР (5 грудня 1936 року) та конституцій усіх тогочасних радянських республік. Нова Конституція СРСР та Конституція Української Радянської Соціалістичної Республіки містили пункти, відповідно до яких: служба в Робітничо-Селянській Червоній Армії є «почесним обов'язком громадян СРСР», а захист Батьківщини – «священним обов'язком кожного громадянина». Отже, на рівні Основного Закону в СРСР служба в лавах збройних сил держави і захист Батьківщини були проголошені обов'язками громадянина.

Важливим методом патріотичного виховання населення СРСР у 20–30-х рр. ХХ ст. була військово-спортивна підготовка. Починаючи з 1920-х років в СРСР були створені військово-спортивні організації. В 1930-х рр. різні організації та навчальні заклади стали приділяти більше уваги військово-патріотичному вихованню, складовою якого були змагання на кращу організацію спортивної та оборонно-масової роботи, при цьому зміст цих робіт був майже ідентичним. Наприкінці 1930-х років військова підготовка населення СРСР посилюється. 1 вересня 1939 року було прийнято Закон «Про загальний військовий обов'язок», VIII глава якого («Про початкову й допризовну військову підготовку молоді») передбачала початкову (у середніх класах школи) й допризовну (у старших класах школи, професійних та вищих навчальних закладах) підготовку, керівництво якою покладалося на Народний комісаріат оборони. Таким чином, одним зі заходів правового забезпечення патріотичного виховання в СРСР 1930-х рр. була організація спортивного руху, початкової й допризовної підготовки молоді.

Таким чином, історію правового регулювання процесів патріотичного виховання в Радянській Україні в 1920–1930-х рр. можна розділити на два періоди:

I період – період «українізації» (1923–1933 рр.);

II період – період насадження офіційного «радянського патріотизму».

Перший період характеризується виданням нормативно-правових актів урядом УСРР, відповідно до яких відбувалася українізація закладів освіти і культури. Таким чином, заходи патріотичного виховання в цей період носили, зокрема, і національний характер.

Другий період характеризується насадженням радянської ідеології й радянської моделі «патріотизму» в усіх сферах суспільного життя, передусім в культурі, мистецтві й освіті, що відображено в постановах більшовицької партії та уряду. Приймаються нормативно-правові акти щодо організації та активізації військово-патріотичної підготовки населення. В Конституцію СРСР та конституцію Української Радянської Соціалістичної Республіки впроваджуються норми щодо проголошення служби в лавах збройних сил «почесним обов'язком», а захисту Батьківщини – «священним обов'язком» громадянина.

Література:

1. Про Стратегію національно-патріотичного виховання: Указ Президента України 18 травня 2019 року № 286/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019#Text> (дата звернення: 27.10.2023).

2. Борисьонок О. Ю. Обговорення проблем українізації вищим партійним керівництвом у 1922–1923 рр. *Український історичний журнал*. 2000. № 4. С. 90–99.

3. Мазуренок М. В. Впровадження «українізації» у систему вищої освіти УСРР в 1920-х рр. *Педагогічний дискурс*. 2013. Вип. 14. С. 289–293.